

УДК 376-056.264

Рібцун Ю. В.

ВИДИ ЛОГОПЕДИЧНОГО МАСАЖУ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ

У статті розкрито роль логопедичного масажу в системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми, котрі мають порушення мовленнєвого розвитку, представлена авторська класифікація видів логопедичного масажу, охарактеризовано інструментарій, який використовується під час проведення кожного з видів логопедичного масажу.

Ключові слова: логопедичний масаж, інструментарій для масажу, діти з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Розробка та реалізація нових форм, засобів і методів корекційно-розвивального навчання та виховання, формування у дітей мовленнєвої полікомпетентності є одним із основних завдань сучасної логопедії. Чільне місце серед провідних форм корекційно-розвивальної роботи з дітьми як дошкільного, так і шкільного віку з вадами мовлення займає логопедичний масаж – активний метод механічного впливу, який змінює стан м'язів, нервів, кровоносних судин і тканин периферійного мовно-рухового апарату (О. П. Архипова, І. В. Блискіна, О. О. Дьякова, О. В. Правдіна, О. Г. Приходько, К. О. Семенова, О. Є. Шевцова, О. Ю. Штеренгерц та ін.). Пошуки нових нетрадиційних видів масажу, оновлення матеріально-технічної бази логопедичного кабінету спеціальним обладнанням для проведення масажу допомагають зробити корекційні ігри-заняття цікавими та ефективними.

При складних мовленнєвих порушеннях у фонетико-фонематичній ланці (поліморфна дислалія, ринолалія, дизартрія) застосування логопедичного масажу є особливо корисним і продуктивним. В залежності від мети логопедичний масаж може бути розслаблюючим, стимулюючим, точковим (БАТ) або здійснюватися за основними масажними лініями.

З невинним розвитком логопедичної науки та практики з'являються все нові й нові технології, які допомагають педагогам при проведенні логопедичного масажу. В залежності від застосування того чи іншого інструментарію, нами виділені наступні види логопедичного масажу: а) зондовий, який здійснюється за допомогою спеціально розроблених логопедичних інструментів – зондів; б) логостимулонний, під час якого використовуються логостимулони; в) зондозамінний, інструментами для якого стають різні види зондозамінників; г) мануальний, який виконується руками; д) вібральний, під час якого застосовуються логопедичні вібромасажери; е) щітковий, який проводиться зубними щітками чи інструментами, що нагадують їх своїми структурними ознаками; є) контраст-термічний, під час якого застосовується обладнання для кріо- та термомасажу. Коротко розглянемо той інструментарій, який використовується під час проведення кожного з видів логопедичного масажу.

Зондовий масаж, як бачимо з його назви, здійснюється за допомогою спеціальних масажних логопедичних зондів. Масажні логопедичні зонди для можливості стерилізації і запобігання окисленню виготовлені з відполірованого дроту чи медичної нержавіючої сталі; зовні вони нагадують стоматологічні інструменти. Широко відомими у практиці логопедичної роботи є постановочні зонди Л. С. Волкової, Ф. А. Рау, які своєю різнокольоровою гамою (жовтий, синій, рожевий, бузковий) захоплюють дітей; масажні зонди Т. О. Воробйової, О. І. Крупенчук, О. В. Новікової, М. Ю. Хватцева; масажно-постановочні зонди „МіГ” Ю. В. Мікляєвої, що відтворюють образи тварин і т. ч. привертають дитячу увагу.

Універсальні зонди, на відміну від звичайних, які складаються з робочої основи та ручки, мають дві робочі основи (наприклад, кулька – петелька, кулька – кулька, кулька – товкачик тощо) і використовуються як для логопедичного масажу, так і для постановки звуків. Зокрема,

універсальний зонд „Логоїжачок” С. М. Томіліної на одному своєму кінці має рухомий ролик („їжачок”), що може обертатися по осі зонда в різних напрямках, здійснюючи таким чином масажні рухи язика, губ, підборіддя та щік, а на другому кінці – кульку, що використовується для постановки сонорів. В цілому логопедичні зонди застосовуються для постановки звуків, розтягнення під’язикової зв’язки, активного впливу на рефлекторні зони, рухову активність і / чи розслаблення м’язів периферійного мовленнєвого апарату, обличчя та рук, зменшення атаксій, гіперкінезів, синкінезій, гіперсаливації у дітей із дитячим церебральним паралічем (ДЦП), різними формами дислалії, дизартрії, ринолалії, заїкання, голосовими порушеннями.

Логостимулонний масаж здійснюється з використанням логопедичних інструментів, що за своїм зовнішнім виглядом схожі на зонди. Логостимулони виготовляються з медичної нержавіючої сталі, тому легко піддаються стерилізації. Логостимулони є двох видів. Логостимулони-фіксатори допомагають при масажі малих і великих щелепних м’язів, кутових м’язів рота, м’язів сміху, підборідних, щічних і жувальних м’язів. Логостимулони-розтягувачі сприяють корекції еластичності вкорочених верхньої і нижньої губної та під’язикової зв’язок шляхом розтягування. Логостимулони можна використовувати для постановки верхньоязикових звуків і як допоміжний засіб виконання мимічної гімнастики, тому вони особливо підійдуть для роботи з дітьми з поліморфною дислалією, ринолалією та дизартрією.

При відсутності зондів чи іншого масажного обладнання стане в нагоді зондозамінний масаж. Зондозамінники „Ложки” являють собою дитячі імітатори ложок і можуть бути виготовлені: а) з харчового силікону, мати різну форму отворів на робочій поверхні; б) з харчової пластмаси, мати нерівну поверхню нижньої основної частини; в) з харчової гуми, мати з обох боків структурне покриття; г) з харчового пластику та металу (ORA-LIGHT), мати заглибини та випуклості різної форми. „Ложками” можна здійснювати логопедичний масаж шляхом виконання повздовжніх рухів по язика. Гумові „ложки” легко згинаються навпіл і можуть використовуватися для фіксації положення язика чи виконання ним пасивних рухів.

„Ріжки” нагадують пластикові зубочистки, верхівки яких утворюють невеличкі пластмасові кульки (для постановки сонорів), а нижня частина – „виделку” з двох довгастих зубчиків, якими можна здійснювати обколювання поверхні язика, губ і щік дитини за масажними лініями. За потреби з „виделки” можна зробити „санчата”, потримавши зубчики на відстані 10 см над осередком відкритого вогню та загнувши їх зм’яклі кінці вгору (полозки).

„Товкачик” (Temper) зроблений із прозорої харчової пластмаси і складається з ручки, якою можна робити м’який масаж обличчя, та круглої основи з вісьмома заокругленими шипами, якими можна здійснювати натискувальні чи обколювальні рухи м’язів передпліччя, щік кінчика та середньої частини язика. Зондозамінники використовуються як для постановки звуків, так і для логопедичного масажу.

При відсутності у вчителя-логопеда спеціального масажного обладнання, застосовується мануальний масаж, який здійснюється чистими руками через стерильну марлеву серветку або з використанням одноразових стерильних медичних рукавичок. Присмак гуми в роті часто викликає у дітей блювотний рефлекс, небажання співпрацювати з педагогом.

„Чарівні рукавички” роблять логопедичні ігри-заняття приємними, „смачними” та духмяними. „Смачні” рукавички можна отримати завдяки нанесенню на звичайні гумові рукавички спрею зі смаком бананового, полуничного чи чорничного топленого морозива. Духмяні рукавички дарують запах м’яти, зеленого яблука, жуйки, вишні, винограду чи помаранча, відволікаючи дитину від механічного впливу на артикуляційний апарат.

На початкових етапах логопедичної роботи, коли діти тільки-но адаптуються до умов логопедичного кабінету та бояться маніпулювань за допомогою медичного обладнання (різних металевих інструментів), дієвим є вібральний масаж. Логопедичні ігрові вібромасажери виготовляються з харчових пластику чи гуми (без латексу) у вигляді казкових персонажів („Кажан”, „Жабеня”, „Рибка” тощо), що зацікавлює дітей і не викликає у них відрази та страху. Масаж здійснюється виступаючими частинами вібромасажера – крилами у „Кажана”,

плавцями – у „Рибки”. Вібромасажери працюють на батарейках, мають регулятори частоти вібрації, що, в свою чергу, допомагає забезпечити м'який, заспокійливий масаж ділянок рота, щік і губ. Окрім логопедичного впливу, вібромасажер може використовуватися під час навчання дітей годуванню з ложки, як за умов нормального онтогенезу, так і у дизонтогенезі, наприклад, при ДЦП.

Електричний логопедичний масажер має регулятор частоти вібрації. Від блоку живлення по дроту до невеличкої скляної трубочки за принципом вібрації надходять імпульси, що допомагають у здійсненні логопедичного масажу мовно-рухових органів дитини.

Лицьовий вібромасажер Five Vibe являє собою масажер зі змінними насадками в залежності від типу корекційного завдання. Він одягається на вказівний палець ведучої руки та повторює його форму. В комплект входять чотири насадки: а) з випуклою крапчкою для точкового натискання; б) з випуклим кільцем для охоплення більш широкої масажної зони; в) з сімома випуклими крапчками, одна з яких розташована по центру; г) з тринадцятьма випуклими дрібними крапчками для розслаблення чи посиленої активізації м'язів (в залежності від сили натискання). Вібромасажер можна використовувати для логопедичного масажу та як допоміжний засіб для проведення мімічної гімнастики, стимуляції пропріоцептивних відчуттів.

Логопедичний електромасажер Z-Vibe нагадує зубну щітку з трьома змінними насадками. В алюмінієвий корпус масажера вміщено вібратор із батарейками, на різьбу прикріплюються насадки, зроблені з харчової пластмаси. Перша насадка циліндричної форми. По всій своїй поверхні вона має випуклості у вигляді округлих зубчиків. Наступна площинна насадка прямокутної форми має три ряди повздовжніх смужечок. Насадка конусоподібної форми має округлений кінчик і невеличкі випуклості по боках. Окремо зроблено насадку, куди вставляється льодяник на паличці „Чупа-Чупс”. Будь-який логопедичний вібромасажер – незмінний помічник учителя-логопеда при підготовці до ігор-занять із постановки звуків, розтягнення під'язикової зв'язки. В залежності від сили натискання, масажер, завдяки коливанням високої частоти, здійснює тонізуючий чи розслаблюючий ефект на м'язи артикуляційного апарату (язика, губ і щік), лоба та підборіддя, стимулює мовленнєвий розвиток при його затримці шляхом аферентації у мовленнєві зони кори головного мозку.

Вчителі-логопеди досить часто використовують щітковий масаж. Він проводиться індивідуальними зубними щіточками, які можна придбати в кожній аптеці. В залежності від віку та корекційних завдань щіточки мають бути різними за розміром, формою, матеріалом, жорсткістю і кольором. До того ж цей масаж, після відповідного показу педагога, можуть виконувати з дитиною батьки в домашніх умовах.

Зубні дитячі щіточки з основою із щетини та ручок, поверхні яких мають випуклості та / чи заглибини різноманітної конфігурації, використовуються як альтернативний і допоміжний засіб логопедичного масажу. Щіточки (щетина і ручка) застосовуються для масажу обличчя та пальців рук, органів мовно-рухового апарату (альвеол, язика, губ, щік), зокрема після хірургічного втручання (урано-, хейлопластика). Яскраві кольори, зображення улюблених казкових чи мультиплікаційних героїв на неробочій поверхні щіточки викликають неабиякий інтерес у дітей, допомагають педагогам у виробленні міцної мотиваційної основи корекційно-розвивальної роботи та створюють позитивний емоційний фон ігор-занять. Відмежування за допомогою кільця („дису безпеки”) робочої поверхні щітки від ручки унеможливорює глибоке проникнення щітки у ротову порожнину дитини та попереджує виникнення блювотних відчуттів.

Удосконалення структури зубних щіток сприяло створенню на їх основі спеціальних логопедичних масажерів.

Масажер ARK нагадує зубну щітку з ребристою масажною насадкою. Використання масажера стимулює кінестетичні відчуття м'язів периферійного мовленнєвого апарату, дозволяє підготувати м'язи мовно-рухового апарату дитини до виконання складних рухів,

необхідних для артикуляції звуків, сприяє виробленню кінестетичного контролю. Отримання очікуваного ефекту при роботі з даним масажером потребує від учителя-логопеда активного механічного впливу.

Масажер NUK схожий на попередній, проте на відміну від нього, має круглу насадку-обмежувач глибини проникнення його у ротову порожнину, що важливо при роботі з такими дітьми, котрі мають когнітивну недостатність (розумова відсталість, затримка психічного розвитку, порушення аутичного спектру, ДЦП).

Перед щітковим масажем доцільно використовувати масажер-очищувач, що допоможе дитині розслабитися та підготуватися до сеансу основного масажу.

Масажер-очищувач „Свіжість” по формі нагадує стругачку-„рибку” для олівців – літа ручка видовжена у вигляді тулуба рибки, основа – каркас у вигляді її хвоста. На „хвості” розташований скребок для зняття нальоту на язиці – чудовий засіб попередження хвороб зубів і ясен, покращення чутливості смакових рецепторів, надання свіжості диханню, догляду за поверхнею язика у дітей, у т. ч. із захворюваннями шлунково-кишкового тракту, що конче необхідно для попередньої підготовки до логопедичних ігор-занять. Легкими рухами від кореня до кінчика максимально висунутого язика скребком знімають наліт, очищують масажер теплою водою. Масажують язик упродовж 1 хв. Слід уникати використання цього масажера в роботі з дітьми, що мають гострий стоматит або запальні інфекції в роті, особливо на язиці.

Коли ротова порожнина дитини мала, доцільно користуватися спеціальними напальчниками, які нагадують укорочений варіант зубних щіток. Силіконові напальчники Інфа-Дент, виготовлені із харчового міцного латексу, мають робочу поверхню, вкриту щетинками різної довжини та / чи випуклими краплинками. Напальчники слугують для логопедичного масажу ясен, язика та внутрішньої поверхні щік дітей, починаючи з самого раннього віку. Стерилізуються спеціальними розчинами.

При дитячому церебральному паралічі, різних формах дизартрії, коли у дітей спостерігається артикуляційна апраксія, виражена спастичність м'язів артикуляційного апарату, наявні гіперкінези язикової та мимічної мускулатури, доцільне використання гіпо- (кріо-масажу) та гіпертермії (термо-масажу) – контраст-термічного масажу. Така штучна локальна контраст-термія за допомогою спеціального обладнання дозволяє нормалізувати тонус м'язів мовно-рухового апарату та мимічних м'язів, що сприяє швидшому оволодінню дітьми правильним мовленням.

Масажери-прорізувачі застосовуються парами (один із них здатний нагріватися, інший – охолоджуватися) для контраст-термічного масажу, який дозволяє попередити прояви атрофії, нормалізувати тонус м'язів артикуляційної мускулатури, знизити надчутливість ясен, язика, щік, покращує трофіку тканин, що надзвичайно корисно для дітей із ДЦП і різними формами дизартрії. Дезинфікуються спиртом.

„Льодяна паличка”, виготовлена з харчового полімеру, нагадує заокруглену бурульку. Вона здійснює не лише кріотерапевтичний вплив, а і являє собою пристрій для вироблення зімкнення та рухливості губ. Спеціальний гель, яким наповнена „паличка”, можна багаторазово заморожувати та розтоплювати. Особливо ефективно її використання під час логопедичної роботи з ринолаліками та дизартриками.

Мішечки (10×15 см), виготовлені з вовни, атласу чи бавовни та наповнені вишневими кісточками, використовуються для контраст-термічного масажу, адже вишневі кісточочки не лише швидко нагріваються, а й досить повільно віддають своє тепло, т. ч. здійснюючи прогриваючий вплив на спастичні м'язи, сприяють релаксації та зняттю психоемоційного і м'язового напруження. Мішечки, наповнені сухою гірською лавандою, м'ятою чи материнкою, здійснюють ароматерапевтичний ефект, що допомагає нормалізації процесів збудження і гальмування в корі головного мозку, сприяють зняттю гіпертонусу.

Слід пам'ятати, що логопедичний масаж доцільно проводити два-три рази на тиждень циклами з 10–15 процедур тривалістю 5–20 хв. в залежності від віку дитини та ступеня

тяжкості мовленнєвого порушення, зокрема, стану м'язового тону в артикуляційній та / чи м'язовій мускулатурі, рухових можливостей і вираженості патологічної симптоматики. Під час масажного впливу при гіпотонусі застосовують активні енергійні, ритмічні та швидкі рухи, які покращують кровообіг, прискорюють відтік венозної крові, підвищують активність м'язових волокон. При вираженому гіпертонусі м'язів, навпаки, здійснюють повільні поглажувальні рухи, що, в свою чергу, підвищує еластичність м'язових волокон, здійснюють заспокійливий вплив і викликають приємне відчуття тепла.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що застосування логопедичного масажу є необхідною складовою комплексної та одночасно диференційованої корекційно-розвивальної роботи з дітьми зі складними порушеннями мовленнєвого розвитку, адже логопедичний масаж стимулює пропріоцептивні відчуття, сприяє нормалізації м'язового тону, активізації чи розслабленню м'язів мовно-рухового апарату, зменшує прояви гіперсаливації, негативних поведінкових реакцій, опосередковано покращує звуковимовну складову мовлення. Використання в роботі вчителя-логопеда спеціального масажного інструментарію викликає у дітей інтерес, стимулює їх мовленнєву та пізнавальну активність, значно підвищує ефективність логопедичних ігор-занять.

Список використаних джерел

1. Гревцева Е. В. Логопедический тренинг / Е. В. Гревцева. – СПб : СпецЛит, 2002. – 144 с.
2. Дедюхина Г. В. Логопедический массаж и лечебная физкультура с детьми 3-5 лет, страдающими детским церебральным параличом / Г. В. Дедюхина, Т. А. Яньшина, Л. Д. Могучая : [учеб.-практ. пособие для логопедов и мед. работников]. – М. : „ГНОМ и Д”, 2000. – 32 с. – („В помощь логопеду”)
3. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда дошкільного навчального закладу / Ю. В. Рібцун. – Х. : Вид. група „Основа”, 2013. – 239 [1] с. – (Серія „Професійний довідник”).
4. Чиркина Г. В. Дети с нарушением артикуляционного аппарата / Г. В. Чиркина. – М. : Педагогика, 1969. – 114 с.
5. <http://www.logoped.in.ua/>

The article revealed the role of speech therapy massage in system of correctional and development work with children with impaired speech development, presents the author's classification of speech therapy massage, characterized by a tool that is used during each of the types of speech therapy massage.

Keywords: *logopedical massage, massage tools, children with impaired speech development.*